

Konceptualizacja ŻYŁY w polskich i czeskich związkach frazeologicznych

Keywords: vein, conceptualisation, linguistic worldview, emotions, feelings, anger, metaphor, phraseology

Słowa kluczowe: żyła, konceptualizacja, językowy obraz świata, emocje, uczucia, gniew, metafora, frazeologia

Abstract

Thanks to the somatic lexeme used *vein* Czech *žila* crystallizes in Czech and Polish phraseological units fixed and well-conventional semantic fields, which are an important element in expressing thoughts, pointing to the linguistic picture of the world of each national language. Various cognitive domains have been revealed, which, due to typological and genetically close linguistic relationships, indicate numerous similarities and similarities, although there are few exceptions to this rule.

Dzięki wykorzystaniu leksemu somatycznego *žyla* – czes. *žila* krystalizują się w czeskich i polskich związkach frazeologicznych utrwalone i dobrze skonwencjonalizowane pola semantyczne, które są istotnym elementem przy wyrażaniu myśli, wskazując na językowy obraz świata każdego języka narodowego. Odślonięte zostały różnorodne domeny kognitywne, które ze względu na typologiczne i genetycznie bliskie pokrewieństwo językowe wskazują liczne podobieństwa i zbieżności, chociaż zdarzają się od tej reguły nieliczne odstępstwa.

1. Wprowadzenie

Nim przejdziemy do prezentacji sposobów konceptualizacji leksemu *žyla*, czes. *žila* w języku polskim i czeskim, najpierw przedstawimy definicje z jednojęzycznych słowników i innych leksykonów, jego bogatą symbolikę, kwestie etymologiczne, zjawiska polisemii i różnorodne formy homonimiczne, aż po rozważania dotyczące sze-

roko pojmowanych związków frazeologicznych, w których odzwierciedlone są przede wszystkim dysproporcje i podobieństwa terminologiczno-leksykalne z zakresu językowego obrazu świata.

ŽYLA¹ – czes. **ŽILA** ‘naczynie krwionośne prowadzące krew z tkanek i narządów ciała do serca’ (Dunaj 2001, s. 903); ‘naczynie krwionośne mające ściany znacznie cieńsze niż tętnica, prowadzące krew z tkanek i narządów ciała do serca’ (Szymczak t. III, 1981, s. 1099); ‘jest w nich niższe ciśnienie krwi, niż w tętnicach, a wewnątrz żyły są zastawki żyłne, uniemożliwiające cofanie się krwi’ (EP 1982, s. 908); ‘płynie w nich zawsze krew odtleniona’ (PEC 2007, s. 1019) lub krótka definicja może brzmieć ‘naczynie krwionośne’ (Doroszewski, Kurkowska 1982, s. 1047; Boryś 2005, s. 759) – czes. ‘tenkostěnná céva, kterou proudí krev směrem k srdci’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005, s. 588); ‘céva vedoucí krev směrem do srdce’ (SSČSČ 2011, s. 1054); ‘céva vedoucí krev směrem z těla k srdci’ (Haller svaz. II, 1974, s. 52); ‘céva vedoucí krev k srdci’ (Trávníček 1952, s. 1791).

Z punktu widzenia etymologicznego – jako istotnej dziedziny lingwistycznej odślaniającej pochodzenie nazw – interesujący nas leksem jest wyrazem wszechsłowiańskim, ogólnosłowiańskim (por. Holub, Lyer 1968, s. 523; Boryś 2005, s. 759; Machek 1997, s. 727; Holub, Kopečný 1952, s. 445), por. pol. *żyła*, czes. *žila*, słow. i słoweń. *žila*, ros., białorus., ukr., bułg., mac. i serb. *вена*, chor. *vena*, oraz starosłowiański leksem *žila* (Rejzek 2001, s. 748), a także starocerkiewnosłowiański *žila* (Boryś 2005, s. 759) lub cerkiewnosłowiański *žica*, czes. ‘šlacha, příze, struna, drát, nit’ (Holub, Kopečný 1952, s. 445). Prasłowiański wyraz **žila* [*gīlā*] ‘żyła, ścięgno’ ma bliskie odpowiedniki w językach bałtyckich i odpowiada lit. *gýsla* ‘żyła’, łot. *dzīsla* ‘ts’. Wyraz bałt. sprowadza się do prapostaci

¹ W zasobie leksykalnym języka polskiego spotykamy się z polisemicznym deklinatywnym wyrazem *żyłka*, który oznacza albo ‘cienkie naczynie krwionośne’, albo ‘cienką mocną nić z tworzywa sztucznego’ (Dereń, Polański 2009, s. 696), por. *nawlekać koraliki na żyłkę* lub *szpulka żyłki wędkarskiej*.

*g^{uh}īslā, wyraz słow. kontynuuje zapewne prapostać *g^{uh}īlā. W innych językach indoeuropejskich kontynuowana jest prapostać *g^{uh}ī(s)lo- (por. orm. *fil* ‘ścięgno, powróż’, łac. *filum* ‘nić, przędza, struna’). Od pie. *g^{uh}āsī- / g^{uh}īs- ‘nić, ścięgno, żyła’ (por. np. lit. *gijà* ‘nić’). Od tego mamy w języku polskim *żylny* (*dożylny*); *żylasty*; *żyłak*; *żyłować się* (patrz Boryś 2005, s. 759). Pierwotnie chodziło o grubą nić (szyto również ze ścięgien upolowanych zwierząt), por. ide. *gh^uei-l- (Holub, Lyer 1968, s. 523). ESJČ zaznacza, że „ślachami (žilami) se původně šilo” (Holub, Kopečný 1952, s. 445). O tym wspomina również Brückner (1927/1993, s. 669), pisząc, że żyły służyły pierwotnie jako nici, por. lit. *gija* ‘nić’, *gi-sla* ‘żyła’; ind. *džijā* ‘cięciwa’; gre. *bios* ‘łuk’, łac. *filum* ‘nić’ (stąd *filować*, *filet*). Podobnie zjawisko to opisuje *Český etymologický slovník*, zaznaczając, że psl. *žila wskazuje na to samo wyrażenie co lit. *gýsla*, łot. *dzīsla* tegoż samego znaczenia (pochodzące z ie. *g^{uh}ī(s)lā) i łac. *filum* ‘nić’, arm. *fil* (czes. *šlacha*, *provaz* – pol. *ścięgno*, *lina*) (z ie. *g^{uh}ī(s)lo-) przez rozszerzenie ie. g^uhei-; *g^uhī- (czes. *žila*, *šlacha*, *nit*, pol. *żyła*, *ścięgno*, *nić*), z którego następnie powstawały lit. *gijà* ‘nić’; walijski *gi-au* ‘nerwy, ścięgna’ (Rejzek 2001, s. 748).

Czeski humanista, leksykograf, wydawca i tłumacz Daniel Adam z Veleslavína w swoim szesnastowiecznym czterojęzycznym leksykonie pt. *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus* przywołuje różnorodną terminologię opisywanych żył (patrz Veleslavín VelNomQ cz. II, rozdz. XXXVIII, 1598, s. 142; 2015, s. 140). Wygląd żył u zwierząt i ludzi zaliczany jest w tym słowniku do kategorii *De animalibus et partibus eorum similiaribus – o živočích a jejich částech navzájem si podobných*².

² Por. czes. *žila*, *krevní žila* ■ stč. *zjla*, *krewnj žila* ■ łac. *vena* ■ gr. *φλέψ* ■ niem. *Ader*, *Blutader*;
czes. *pulsovní žila*, *životní žila* ■ stč. *pulfownj žjla*, *životnj žjla* ■ łac. *arteria* ■ gr. *ἀρτηρία* ■ niem. *Puls* oder *Schlagader*;
czes. *suchá žila*, *nerv* ■ stč. *suchá žjla*, *nerw* ■ łac. *nervus* ■ gr. *νεῦρον* ■ niem. *Senne*/*Spannader*, *Nerven*;
czes. *žilka* ■ stč. *zjyka* ■ łac. *venula* ■ gr. *φλεβίον* ■ niem. *Aederlein*;

W języku polskim opisywany wyraz *żyła*³ ma polisemiczne znaczenie, a nazwa ta przenoszona jest między innymi na charakter człowieka, jego umysł, zachowanie i postępowanie. W pejoratywnym słowa znaczeniu czeski odpowiednik leksykalny nie będzie polegał więc na zastosowaniu dosłownej kalki, ale użyjemy jednosłownych określeń rzeczownikowych *dřič* lub zrostu *vydřiduch* (por. Oliva 1995, s. 701) – por. nazwy motywowane rzeczownikiem odczasownikowym oznaczającym czynność zdzierania np. skóry, harowania lub od rzeczownika określającego wyzyskiwacza (jako wykonawcę czynności), „zdzierającego ducha z człowieka”. Stąd też w języku polskim występuje czasownik *żyłować*⁴, którego odpowiednikiem leksykalnym w języku czeskim jest *vykořistovat/využívat* ‘wyzyskiwać, wykorzystywać’.

czes. *žilky drobné* ■ stč. *zjlyk drobné* ■ łac. *fibrae* ■ gr. *ἴνες* ■ niem. *Zäferlin der Adern*;
czes. *svaz* ■ stč. *swaz* ■ łac. *tendo* ■ gr. *τένον* ■ niem. *Haarwachs*;
czes. *svazové žily okolo kloubů* ■ stč. *swazové žjly okolo kloubů* ■ łac. *ligamenta* ■ gr. *δεσμοί* ■ niem. *aderichte band an den Gleychen*.

³ *Wielki słownik ortograficzny* przywołuje różnorodne wyrazy pochodne od tego leksemu wraz z ich odmianą: *žyla*, *žylak*, *žylakowaty*, *žylastość*, *žylasty*, *žylny*, *žylczka*, *žylka*, *žylkowanie*, *žylkowany*, *žylkowaty*, *žyłować*, *žyłowanie*, *žyłowatość*, *žyłowaty*, *žyłownia*, *žyłowy* (Polański 2003, s. 973). Natomiast w języku czeskim leksemy te ze wspólną podstawą słowotwórczą opisuje monografia *Pravidla českého pravopisu* (1999, s. 379), por. *žila*, *žilou* / *žilou*, *žil*, *žilám* / *žilám*, *žlách* / *žlách*, *žilami* / *žilami*, *žilka*, *žilkový*, *žilnatina*, *žilnatý*, *žilní*, *žilník*, *žilný*, *žilovina*, *žilový*.

⁴ Czasownik niedokonany *žyłować* lub dokonany *wyžyłować* ma jeszcze jedno znaczenie. Oznacza on ‘usuwać żyły, oczyszczać najczęściej mięso z żył’ (Doroszewski, Kurkowska 1982, s. 1047), por. *žyłować mięso* (od *žyly*). W języku czeskim będzie konstrukcja *žilkovat maso* (od deminutywnego wyrazu *žilka*). Natomiast w przemyśle skórzanym i garbarstwie polskie *žyłowanie* będzie w języku czeskim brzmiało jako *mízdření*. *Mízdra* to ‘rub kůže, tedy část kůže po odstranění masa’. *Mízdra* oznacza tylną, szorstką część skóry, która jest połączona z odmienną częścią zwierzęcia. W ramach szeroko pojętej synonimii spotykamy się z takimi przymiotnikami, jak: *žyłowaty/žylasty* (patrz również *lykowaty*, *włóknisty*), które dotyczą podgniazda pojęciowego NIEDOGOTOWANY (Dąbrówka, Geller, Turczyn 1998, s. 135) i wywodzą się z gniazda głównego, profilującego leksem *twardy*.

Warto także nadmienić, że analizowany leksem *żyła* ma formy homonimiczne, tzn., że formie graficznej wyrazu przypisywane są – jak podaje Danuta Buttler – dwie interpretacje gramatyczne (por. Buttler 1984, s. 7 i 414), co świadczy niewątpliwie o bogatym zasobie leksykalnym języka, na który wyraźnie wpływa zjawisko homonimii fleksyjnej; por. np. wyraz *żyła* to mianownik liczby pojedynczej rzeczownika *żyła* oraz 3 osoba liczby pojedynczej czasu przeszłego rodzaju żeńskiego czasownika *żyć*. Można także przywołać inne przykłady z przedmiotowego zakresu badawczego, por. *żyły* – mianownik, biernik, wołacz liczby mnogiej lub dopełniacz liczby pojedynczej rzeczownika *żyła* oraz 3 osoba liczby mnogiej rodzaju niemęskoosobowego czasu przeszłego czasownika *żyć*; *żyło* – wołacz liczby pojedynczej rzeczownika *żyła* oraz 3 osoba liczby pojedynczej rodzaju nijakiego czasu przeszłego czasownika *żyć*; *żył* – dopełniacz liczby mnogiej rzeczownika *żyła* oraz 3 osoba liczby pojedynczej czasu przeszłego rodzaju męskiego czasownika *żyć*.

2. ŻYŁA w polskich i czeskich frazeologizmach

W centralnej części niniejszej analizy zostaną przedstawione wybrane polskie i czeskie związki frazeologiczne dotyczące niektórych półsemantycznych⁵, domen pojęciowych, w tym uwzględniona zostanie także werbalizacja stanów emocjonalnych, nazywana również *ścieżką kognitywną uczuć*⁶, która jest istotnym elementem wyrażania myśli. Przedmiotowy leksem *żyła* czes. *žila* posłuży nam więc również jako jeden z wykładników do określenia uczuć i stanów emocjonalnych.

⁵ Będzie to dotyczyło 15 domen pojęciowych, w jakich badane frazeologizmy występują w polskiej i czeskiej komunikacji językowej. Domeny te zaznaczam cyframi rzymskimi, mogą mieć one bliskoznaczną semantykę, bazującą na metaforyczno-metonimicznym podobieństwie.

⁶ Por. ang. *the emotional cognitive routine* (Langacker 1987, s. 162–164).

I. PRZERAŻENIE (LĘK, STRACH, GROZA, ROZPACZ)

Pierwsza grupa frazeologizmów składa się na domenę pojęciową PRZERAŻENIE (LĘK, STRACH, GROZA, ROZPACZ). Trzeba tutaj wyraźnie podkreślić, że konceptualizacja STRACHU działa w następujący metaforyczny sposób, por. funkcjonujący w naszym myśleniu alegoryczny mechanizm: kiedy intensywność strachu wzrasta, to jakby temperatura płynu w pojemniku stawała się coraz niższa, względnie przyczyna strachu to lód mrozący krew w żyłach, wywołanie fizycznego bólu ewentualnie strachu to lód lub smutek, strach jako zimny płyn w pojemniku (por. Nowakowska-Kempna 2000, s. 147–148, 163 i 285), porównajmy poniższe przykłady:

a) polskie:

coś ścina/mrozi krew w żyłach ‘coś przeraża, wywołuje lęk, grozę’ (Dereń, Polański 2009, s. 696),

coś mrozi/ścina krew w żyłach ‘coś napelnia przerażeniem, grozą, strachem’ (Szymczak t. III, 1981, s. 1099),

coś mrożącego krew w żyłach ‘coś przerażającego, budzącego grozę’ (WSFZP 2005, s. 188),

mrozący/ścinający krew w żyłach ‘o okropnym, przerażającym opowiadaniu, widoku itp.’ (Skorupka 1974, s. 902),

mrozący krew w żyłach ‘wywołujący przerażenie, budzący strach, grozę’ (Bernacka 2002/2005, s. 322),

mrozący krew w żyłach ‘budzący grozę, niesamowity, straszny, emocjonujący’ (Dominów 2009, s. 301),

krew ścina się/ścięła się komuś lodem / krzepnie w żyłach,

krew krzepnie w czyich żyłach ‘kogoś ogarnia strach, lęk, przerażenie, groza’,

coś ścina krew w żyłach ‘coś przeraża, budzi grozę’ (WSFZP 2005, s. 188),

mrozi/ścina x-a krew w żyłach ‘rozpacz, żal’,

krew krzepnie/lodowacieje/stygnie/ścina się w żyłach x-a ‘trwoga, przerażenie, rozpacz’ (Nowakowska-Kempna 1995, s. 117 i 138),

przerażenie mrozi x-owi krew w żyłach,

strach ścina x-owi krew w żyłach (Nowakowska-Kempna 1995, s. 138),

przerażenie mrozi/ścina x-owi krew w żyłach,

krew w żyłach krzepnie/ścina się ‘przerażenie’,

coś mrozi/ścina krew w żyłach ‘coś napęlnia przerażeniem’,
coś ściska krew lodem w żyłach ‘napęlnienie przerażeniem, lękiem, grozą, strachem’,
strach studzi krew w żyłach ‘wielki strach, przerażenie’,
krew stygnie/krzepnie komuś w żyłach ‘kogoś ogarnia przerażenie’ (Doroszewski, Kurkowska 1982, s. 1047),
krew zastyga/ścina się w żyłach ‘intensywny strach’,
strach mrozi/ścina x-owi krew w żyłach ‘rozpacz, żal’,
przestarzałe: *każda żyłka w kimś się trzęsie* ‘ktoś się boi, nie potrafi opanować strachu’ (WSFJP 2003, s. 969), ‘nie może się opanować’ (WSFZP 2005, s. 716),

b) czeskie:

krev mu tuhne v žilách ‘ma uczucie niepokoju lub przerażenia’ (Mrhačová, Ponczová 2004, s. 207 i 406),
krev mu stydne v žilách ‘boi się’,
krev mu (z)tuhla/stydla v žilách ‘był strachy celý bez sebe’ (Mrhačová 2000, s. 73 i 191–192),
x-ovi v žilách krev stydne/tuhne ‘jímá ho hrůza’,
strach studí/ostuzuje krev v žilách ‘mít velký strach’,
krev x-ovi tuhla/zuhla⁷ v žilách ‘být zcela ochromen strachem’,
v žilách x-a tuhla / zuhla / stydla krev⁸ ‘být silně rozrušen, především strachem’⁹.

Wyżej przytoczone polskie i czeskie frazeologizmy łączą się przede wszystkim z obniżeniem temperatury ciała, ustaniem czynności fizjologicznych aż po stan bliski zamarcia. Świadczy to niewątpliwie o tym, że analizowane połączenia występujące w komunikacji językowej, dotyczące stanu umysłu, przeżycia z doznaniem ciała, jego motoryką oraz ruchami odpowiadają ustaleniom kognitywistów, którzy sformułowali istotną tezę, że *myśl jest ucieleśniona* (por. Lakoff 1987, s. XIV–XV). Oznacza to również, że jest ona wyobrażeniowa i – jak podkreśla Ba-

⁷ Przy analizie zwracamy uwagę na czasowniki dokonane i niedokonane.

⁸ Ten frazeologizm może dotyczyć zarówno głębokiego uczuciowo-emocjonalnego przeżycia, jak i stanu załęknięcia, bojaźni.

⁹ W języku czeskim można użyć synonimicznych leksemów z zakresu somatyzmów, por.: *běhal mu mráz po hřbetě/těle/zádech/kostech*.

łowski (2018, s. 161) – wychodzi poza doświadczenia fizyczne, a także poza kategorie empiryczne czasu.

W tej grupie związków frazeologicznych krew w przywoływanych żyłach człowieka *ścięła się, krzepła, zmroziła się* lub *zastygła* względnie *złodowaciała*, w konsekwencji czego osoba ta znieruchomiała, zeszytniała z powodu grozy, lęku, strachu lub przerażenia. Te podstawowe doznania przykrości łączą się z obniżeniem aktywności ciała (włącznie z poziomem płynów fizjologicznych w organizmie człowieka, tj. w żyłach). Na podstawie zaprezentowanego materiału frazeologicznego można wysnuć wniosek, że zostały opisane negatywne uczucia. Mieliliśmy do czynienia z metaforą centralną, która powstała na bazie potocznej teorii emocji dotyczącej efektów fizjologicznych, zlokalizowanych w domenie pojęciowej temperatury.

II. IRYTACJA (ZDENERWOWANIE, ZŁOŚĆ, GNIEW)

Kolejna domena pojęciowa IRYTACJA (ZDENERWOWANIE, ZŁOŚĆ, GNIEW) łączy frazeologizmy, które także wyrażają silne emocje¹⁰. W odróżnieniu od poprzednich przykładów językowych krew w żyłach człowieka *gotuje się, burzy się, kipi*, co oznacza najwyższy stan złości, zdenerwowania, furii, szału, gniewu i irytacji. Temperatura ciała *experincera* rośnie, w pewnym momencie w rze i po chwili następuje wybuch i wylanie cieczy, płynu. Obserwujemy ruch w szersz pod ciśnieniem, który *rozsadza, rozpiera, tryska, wybucha*, podwyższoną temperaturę płynu, substancji, która wypełnia pojemnik (‘przen. ciało ludzkie’), co odnajdujemy w konstrukcjach z następującymi czasownikami: *kipi, wrze, burzy, gotuje się*. W związku z powyższym możemy wskazać trzy ważne aspekty tej domeny (por. też analizę *zólci* w: Hampl 2022, s. 56–72): ciało (*experincera*) jest pojemnikiem dla fizjologicznych objawów gniewu (w żyłach następuje wzrost ciśnienia krwi); konceptualizacja

¹⁰ Ich przejawem będą w poniżej zaprezentowanych przykładach takie parametry fizjologiczne, jak temperatura i ciśnienie.

uczuciu jest związana z ucieleśnieniem myśli; sposób myślenia i mówienia odbywa się za pomocą metafor ujęzykowionych pojęć. Porównajmy dalsze przykłady:

a) polskie:

krew zawrzała komuś w żyłach ‘ktoś się zdenerwował, wpadł w gniew, kogoś ogarnęło podniecenie’ (Dereń, Polański 2009, s. 696),

pol. krew zagotowała się w jego żyłach ‘wpadł w wielką irytację, w gniew’,

w x-ie żyłach burzy się/kipi/gotuje krew ‘gniew itp.’,

w żyłach x-a tryska krew złością ‘gniewać się itp.’,

krew wrze w żyłach x-a ‘mocny gniew’,

b) czeskie:

krev mu kypí/vzkypěla v žilách (např. při pomyšlení),

v žilách x-a se kypěla/vzkypěla krev,

krev se mu pění/zpěnila v žilách,

x-ovi v žilách se pěníla/zpěnila krev ‘být dost rozčilen, velice podrážděn’,

v žilách/žilami/v tepnách/tělem/v těle se x-ovi krev kolovala/rozkovala,

v žilách x-a krev divoce/prudce víří,

krev v žilách/v hlavě x-a bouřila (Haller 1974, s. 48),

krev bublá v jeho žilách,

krev se mu vaří v žilách.

Podwyższona temperatura i ciśnienie krwi oznaczać może także stan podniecenia, por.: pol. *rozpalić komuś krew w żyłach* ‘podniecić, roznamiętnić kogoś’, pol. *x-owi kipiała w żyłach krew z podniecenia*, czes. *hrálo mu to v žilách* ‘projevovat vzrušení’ (Basaj, Rytel 1981, s. 311).

Przeciwnościem podniecenia będzie oziębłość, wyrażona poprzez zamianę płynu, cieczy płynącej w żyłach, np. pol. *x zamiast krwi ma wodę w żyłach* ‘o kobiecie oziębłej’ (Krawczyk-Tyrpa 1987, s. 118).

III. WYDATKI, OSŁABIENIE

Kolejna domena pojęciowa WYDATKI, OSŁABIENIE obejmuje głównie czeskie frazeologizmy. Zebrane przykłady odnoszą się do zabiegu medycznego upuszczania krwi (flebotomii), wykonywanego

u chorego w celu leczenia niektórych schorzeń. W języku czeskim profilowana jest w tym połączeniu kolokacyjnym *žyla* (czes. *žila*) wraz z upuszczaniem, por. czes. skonwencjonalizowane wyrażenie leksykalne: *pouštění žilou*¹¹. W znaczeniu metaforycznym zaś mamy na myśli pozbawienie kogoś pieniędzy, narażenie go na straty (por. też wymianę komponentów w polskich frazeologizmach na *torba, kieszeń*). Przyjrzyjmy się następującym frazeologizmom:

a) polskie:

puścić kogoś z torbami / uderzyć kogoś po kieszeni,

b) czeskie:

pustit někomu žilou ‘sprawić, że ktoś musi ponosić wielkie wydatki’,

pouštění žilou ‘osłabianie’¹² (Mrhačová, Ponczová 2004, s. 207),

pustit komu žilou ‘uderzyć kogoś po kieszeni’,

pustit někomu žilou ‘připravít o peníze’ (Basaj, Rytel 1981, s. 312),

pustit/pouštět někomu žilou ‘vymámit z někoho peníze, někoho oslabit’,

x pustil y žilou ‘spowodować komuś znaczną stratę’,

pustit komu žilou ‘získat od někoho velkou sumu peněz a poškodit ho tak’,

pustit komu žilou ‘vymámit z někoho peníze’,

pouštěl mu žilou.

IV. DOCHODY (ZYSKI)

Poniższa domena obejmuje głównie polskie frazeologizmy. Odwołują się one do zjawiska geologicznego, jakim jest pasmo/żyła złota, występujące w skałach (por. czes. *žila zlata* występujące w ta-

¹¹ Aspekt medyczny i lingwistyczny zabiegu upuszczania krwi przedstawili Vladimír Pacovský i Petr Sucharda w monografii *Jazykozpyt medicíny* (2008, s. 35–37).

¹² W przenośnym słowa znaczeniu człowiek traci krew z żył, więc staje się stopniowo coraz słabszy, ubywa mu siła, nie ma już tyle energii, ponieważ z jego krwioobiegu zniknęła krew. Oznacza to, że brak krwi to *o s ł a b i e n i e*. Na marginesie warto wspomnieć, że w średniowieczu – jak zaznacza *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (Skorupka t. II, 1974, s. 902) – istniał rodzaj tortur, polegający na rozcinaniu żył i wlewaniu do nich roztopionego ołowiu, tzw. *otwieranie żył*.

kim samym znaczeniu ‘pruh zlata v hornině’), określając je w sposób metaforyczny jako wielkie zyski, dochody, np.:

a) polskie:

żyła złota ‘coś, co przynosi wielkie zyski, doskonały interes, bogate źródło czegoś’,

żyła złota ‘źródło stałego dochodu’ (NSF Lebda 2005, s. 500),

żyła złota ‘dobrze prosperujący interes’ (Dominów 2009, s. 301),

złotodajna żyła ‘źródło wielkich dochodów, zysków’,

żyła kruszcu ‘warstwa, pasmo, powłoka’ (Skorupka 1985, s. 241).

b) czeskie:

žíla zlata ‘zdroj trvalého příjmu’.

Nazwa *żyła* czes. *žíla* jest przykładem wyrazu polisemicznego, jest często wykorzystywana jako składnik terminów w wielu gałęziach ekonomiczno-gospodarczych, szczególnie w geologii, telekomunikacji, elektrotechnice, przemyśle tekstylnym, odlewnictwie, rybołówstwie, wędkarstwie itp. (por. różnorodne przykłady podawane przez *Polsko-český technický slovník*; Radvanovský, Kašová 2004, s. 1001)¹³.

V. TEMPERAMENT

Domena pojęciowa TEMPERAMENT¹⁴ skupia tylko czeskie frazeologizmy z badanym komponentem *žíla*. Ich polskie ekwiwalenty znaczeniowe posiadają inne komponenty leksykalne, por.:

¹³ Por. np. następujące terminy geologiczne: czes. *rudná žíla* – pol. *żyła kruszczowa/rudonośna*, czes. *ložní žíla (nepravá)* – pol. *żyła pokładowa*, czes. *příčná žíla* – pol. *żyła tnąca*, czes. *vodní žíla* – pol. *żyła wodna*, ale także elektrotechniczne, włókiennicze, telekomunikacyjne, odlewnicze, wędkarskie, por.: czes. *dělná žíla* – pol. *żyła dzielona*, czes. *zkušební žíla (žíla c)* – pol. *żyła c (próbna)*, czes. *kabelová žíla* – pol. *żyła kablowa*, czes. *drát telefonního vedení* – pol. *żyła mówcza / rozmówna*, czes. *žíla vodiče* – pol. *żyła przewodu*, czes. *sektorová žíla* – pol. *żyła sektorowa*, czes. *přetinající žíla* – pol. *żyła przecinająca*, czes. *vlákno (zakroucené)* – pol. *żyłka*, czes. *vlasec* – pol. *żyłka wędkarska*, czes. *výronek/výronky* (wada odlitku) – pol. *żyłki* (wada odlewu) (za: Radvanovský, Kašová 2004, s. 1001).

¹⁴ Należy tu podkreślić, że opisywany temperament człowieka jest zależny od dwóch substancji cielesnych: od krwi i żółci, czyli krwi pulsującej w żyłach i żółci

a) polskie:

mieć gorącą krew,

x jest w gorącej wodzie kąpany,

mieć w ciele ogień,

ktoś jest żywy jak srebro ‘ktoś bardzo ruchliwy, energiczny z temperamentem’.

b) czeskie:

mít v žilách jiskru/ohněň ‘mieć temperament’,

x má v žilách ohněň / jiskru ‘být velmi temperamentní’,

mít v žilách rtuť ‘člověk nespokojný, živý’ (Mrhačová, Balowski 2009, s. 372),

x má v žilách rtuť ‘být velmi čilý’, ‘neposedný’, ‘rozpuštělý’, ‘temperamentní’.

W badanym materiale mamy poświadczony także frazeologizmy o przeciwnym znaczeniu, np.:

a) polskie:

mieć zajęte serce,

mieć zimną / rybią krew ‘brak współczucia’.

b) czeskie:

mít v žilách syrovátku ‘být zbabělý’,

mít v žilách vodu místo krve ‘chladný, nevzrušivý člověk, který neumí projevit nadšení, ani soucit’,

x má v žilách vodu ‘být apaticzným’,

má v žilách vodu místo krve ‘být niewzruszonym, zachowując zimną krew, być spokojnym’,

mít v žilách račí / rybí studenou krev ‘nie potrafi okazywać radości’,

x má v žilách rybí krev ‘být flegmatyčným’.

VI. POCHODZENIE (NARÓD, RASA)

Do kolejnej domeny zaliczamy związki frazeologiczne z leksemem *żyła – žíla* oraz *krew – krev*. Utrwalone polskie i czeskie połączenia określają naród, rasę i pochodzenie, por.:

przemieszczającej się z *woreczka żółciowego* przez *drogi żółciowe* do *kiszek* i *dwunastnicy*.

a) polskie:

ktoś ma w żyłach czyjaś krew ‘ktoś pochodzi z jakiegoś narodu, rodu, rasy’ (Dereń, Polański 2009, s. 696),

w czyichś żyłach płynie czyjaś krew ‘być krewnym, rodakiem’,

mieć w żyłach jakąś krew ‘należać do jakiegoś rodu’,

w czyichś żyłach płynie jakaś / czyjaś krew ‘ktoś pochodzi z jakiejś grupy etnicznej, od kogoś’ (Doroszewski, Kurkowska 1982, s. 1047),

ktoś ma w żyłach jakąś krew ‘przynależać do pewnej grupy etnicznej, rodu’,

w jego żyłach płynie błękitna krew ‘mieć arystokrackie pochodzenie’,

b) czeskie:

v jeho žilách koluje/proudí slovanská/modrá krev ‘má slovanský, šlechtický původ’,
v jeho žilách koluje modrá (královská) krev ‘má šlechtický, aristokratický, královský původ’,

v žilách x-a proudí modrá krev,

mít modrou krev v žilách ‘příslušnost k šlechtickému rodu, šlechtický původ’.

VII. ZAINTERESOWANIE (TALENT, UZDOLNIENIE)

Zaprezentowane poniżej polskie i czeskie związki frazeologiczne z leksemem *żyłka* – *žíla* reprezentują domenę pojęciową ZAINTERESOWANIE (TALENT, UZDOLNIENIE). Porównajmy poniższe przykłady:

a) polskie:

mieć żyłkę/głowę do czegoś ‘mieć talent’,

x ma żyłkę do czegoś ‘mieć uzdolnienie w jakimś kierunku, być ponad przeciętną’,

mieć żyłkę do czegoś ‘mieć talent’, ‘być zdolnym do czegoś’ (Müldner-Nieckowski 2003, s. 969),

żyłka (*handlowa/kolekcjonerska/literacka/myśliwska/podróżnicza* itp.) ‘łatwość w jakiejś dziedzinie; dryg, smykałka, zainteresowanie, zdolność, sprawność, łatwa umiejętność w konkretnym działaniu’,

x ma żyłkę literacką/pisarską ‘mieć zdolności w twórczości pisarskiej’,

x ma żyłkę do handlu ‘czuje się dobrze w biznesie’,

żyłka do handlu ‘upodobanie’ (Skorupka 1985, s. 234),

żyłka ‘wrodzona zdolność do czegoś’ (Dereń, Polański 2009, s. 696),

obudzić w kimś żyłkę do czegoś ‘wzbudzić w kimś zainteresowanie’,

odkrywać w sobie żyłkę do czegoś ‘zaczynać się interesować jakąś dziedziną’,

mieć żyłkę do czego (por. Oliva, Kulešová, Svoboda 1985, s. 404),

mieć wenę twórczą / żyłkę pisarską / do pisania/pisarstwa ‘mieć talent do pisania’,

b) czeskie:

*básnická žíla*¹⁵ ‘básnický talent, inspirace’ (Orloš 2009, s. 662),

mít básnickou žílu/střevo ‘básnické nadání’,

má básnickou žílu ‘básnické nadání, schopnost veršovat’ (Mrhačová 2019, s. 416),

básnická žíla/střevo ‘básnické nadání, vlohy literárně tvořit, zvláště psát básně’ (SČFaI 2 VN 2009, s. 424);

mít buňky/schpnosti (pro co) (por. Oliva, Kulešová, Svoboda 1985, s. 404),

má na to žílu ‘jest uzdolniony’,

má tátovu žílu, ‘žílka, predispozice, sklon’¹⁶ (Siatkowski, Basaj 1991, s. 1052).

Inną konotację ma powojenny polskojęzyczny frazeologizm stanowiący ujemne określenia zachowania człowieka, por.: *pękła mu w dupie pierdząca żyłka* ‘o kimś, kto stale psuje powietrze’ (Bąba 2012, s. 112).

W języku czeskim *žíla* występuje także w niektórych utrwalonych zwrotach odnoszących się do sfery przyzwyczajzeń (czes. *zvyk*). Natomiast w języku polskim notujemy w takim znaczeniu leksem *krew*. Mamy więc tu do czynienia z innym ekwiwalentem leksykalnym, z szeroko pojmowaną rodziną somatyzmów, por.:

a) polskie:

weszło mu to w krew (Basaj, Rytel 1981, s. 312).

b) czeskie:

přešlo mu to do žil ‘stalo se to jeho zvykem’.

¹⁵ Por. wyrażenia znaczeniowo bliskie: *dar jazyka/řeči/výmluvnosti*.

¹⁶ Por. czeski frazeologizm: *umělec do poslední žilky* ‘po všech stránkách’ (por. Basaj, Rytel 1981, s. 312), który można na język polski przetłumaczyć jako: *artysta z krwi i kości (pełną gębą)*, gdzie również obserwujemy zachowanie somatyzmów, lecz trochę zmienionych z formalnego punktu widzenia, co nie rzutuje na jego funkcję semantyczną.

VIII. (NADMIERNY) WYSIŁEK

Analizowana domena rezentowana jest przez polskie frazeologizmy z leksemem *żyła* oraz najczęściej występujący czasownik *wypruwać*, dzięki czemu uwydatnione zostaje znaczenie domeny (NADMIERNY) WYSIŁEK¹⁷, por.:

wypruwać z kogoś żyły ‘zmuszać kogoś do pracy ponad siły’, ‘wyzyskiwać kogoś’,
wypruwać żyły z człowieka ‘wyzyskiwać’ (Skorupka 1985, s. 260),
*wypruwać z siebie/sobie żyły*¹⁸ ‘zdobywać się na wielki wysiłek’, ‘pracować ciężko’, ‘poświęcać się komuś / czemuś’, ‘zmuszać do nadmiernego wysiłku’,
wypruwać sobie/z siebie żyły ‘zdobywać coś wielkim wysiłkiem’ (Bernacka 2002/2005, s. 322),
wypruwać sobie/z siebie żyły ‘wykonywać jakąś pracę ogromnym nakładem sił’, ‘ciężko pracować’ (Rzehak, Paw, Wawrzecki 2005, s. 203),
wypruwać/wyrywać żyły z siebie / z kogo – czym – dla kogo ‘męczyć się’,
x się zapracowuje dla niego / żyły da ze siebie dla niego wypruć ‘robić coś z wielkim trudem’, ‘poświęceniem’, ‘przeciążać się’, ‘(prze/za)pracowywać się’, ‘przemęczać się’, ‘(prze)forsować się’, ‘przemęczyć się’, ‘zarzynać się’,
wypruwać z kogoś/z siebie żyły ‘przemęczać kogoś (dla własnych korzyści) lub siebie nadmierną pracą’ (Doroszewski, Kurkowska 1982, s. 1047),
wypruwać sobie żyły/flaki ‘bardzo się starać, aby coś osiągnąć, zrealizować’ lub ‘pracować ponad siły’ (Lebda 2005, s. 156 i 274),
żyły sobie rozpruć/przeciąć (Krasnowolski 1900, s. 286),
wszystką krew z żył wytoczyć.

Dla porównania można jeszcze przywołać polski derywat *żyłować* ‘zmuszać kogoś do pracy przekraczającej jego siły’.

¹⁷ Dotyczy aktywności i pracy człowieka a także człowieka jako istoty biologicznej.

¹⁸ W związkach frazeologicznych można wykorzystać także inne nazewnictwo somatyczne, por.: *wypruwać z siebie/sobie bebechy/kichy/flaki*; *żyłasty człowiek* ‘silna, mocna osoba’ (Dąbrówka, Geller, Turczyn 1998, s. 831). Jest to tzw. w a - r i a c j a k o m p o n e n t ó w l e k s y k a l n y c h w obrębie gniazda synonimicznego (por. Lewicki 2003, s. 217). Takie zjawisko uznaje się za jeden z dziesięciu typów relacji w planie wyrażania synonimicznych związków frazeologicznych.

IX. WYGLĄD

W wyekscerpowanym materiale frazeologicznym zanotowane zostały także przykłady jednostek, które odwołują się do percepcji zmysłowej (głównie wzroku) i utrwalają wygląd żył, por.:

a) polskie:

żyły jak powróśla/postronki/powrozy ‘grube, mocne, wystające żyły’,
żyły wyskoczyły/wystąpiły komuś na czoło/czole ‘przeżywanie silnych emocji’,
żyły x-a występują/pojawiają się na skroniach/twarzy ‘objaw pobudzenia emocjonalnego’,
żyły pęcznieją/pulsują komuś na karku ‘widoczne, nabrzmiałe żyły’,
żyły nabrzmiewają/nabiegają komuś krwią,
aż żyły występują mu na czole,
żyły występują komuś na czole ‘z powodu silnych emocji lub wysiłku’,
każda żyłka w x-ie się trzęsie ‘ktoś jest zdenerwowany’, ‘nie może się opanować’,
żyłasty człowiek ‘silna, mocna osoba’ (Dąbrówka, Geller, Turczyn 1998, s. 831),

b) czeskie:

mít žíly jako provazy,
mít křečové žíly,
křečové žíly ‘žilní onemocnění projevující se rozšířenými, zprohýbanými cévami (nejčastěji na nohou)’,
žilnatý člověk ‘s hojnými, velkými žilami (krk, ruce etc.)’.

W czeskiej komunikacji językowej istniało przestarzałe archaiczne określenie, które było używane w terminologii ludowej *zlatá žíla* ‘městkovité rozšíření žil v konečniku, hemoroidy’ (SČFaI 2 VN 2009, s. 424). Potwierdzeniem tego niech będzie cytat z szesnastowiecznego, czterojęzycznego słownika pt. *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus*, por.:

Zlaté žíly v zadku, kteréž časem krev z sebe vypouštějí □ stč. *Zlaté žíly w zadku, kteréž časem krev z jebe vypaustfěg* □ łac. *haemorrhoides* □ gr. *αιμορροΐδες* □ niem. *Gülden Ader* (patrz Veleslavín VelNomQ cz. II, rozdz. XXXV, 1598, s. 151; 2015, s. 143).

We współczesnej polskiej gwarze uczniowskiej zaś owa *żyła* będzie oznaczała coś innego. Porównajmy przykład z wyprofilowanymi

dwoma somatyzmami *žyła* i *mózg*: pol. *žylaki na mózgu* ‘podenerwowanie’, ‘stan rozdrażnienia’ (<https://encyklopedia.interia.pl/gwaracuzniowska/news-zylaki-na-mozgu,nId,2129507>).

X. NARKOTYKI

We współczesnej komunikacji językowej, zarówno polskiej, jak i czeskiej, stosowane są frazeologizmy odwołujące się do zjawiska zażywania substancji odurzających. W naszym materiale tworzą one domenę pojęciową NARKOTYKI, por.:

a) polskie:

dawać w żyłę ‘brać twarde narkotyki’ (WSFJP 2003, s. 969),

dać sobie w żyłę ‘wstrzyknąć sobie narkotyk’ (WSFZP 2005, s. 716),

strzelić w żyłę ‘zażyć (niekoniecznie dożylnie) narkotyk’ (NSGU 2004, s. 425),

b) czeskie:

píchat si pervitin do žíly,

píchnout si dávku pervitínu,

píchnout si dávku injekcí,

píchat si heroin ([https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/píchnout](https://www.nechybujte.cz/slovník-současne-cestiny/píchnout)).

XI. SAMOBÓJSTWO

Žyła pełni w anatomii doniosłą funkcję. Stanowiąc element krwioobiegu, dostarcza krew do serca, zapewniając tym samym funkcje życiowe organizmowi człowieka. Naruszenie tej struktury jest niebezpieczne dla jego zdrowia i życia i bywa wykorzystywane jako jeden ze sposobów samobójstwa. Potwierdza to zarejestrowany materiał frazeologiczny, który koncentruje się wokół kolejnej domeny pojęciowej SAMOBÓJSTWO. Spójrzmy na przykłady.

a) polskie:

podciąć/poderżnąć sobie żyły ‘popęłnić samobójstwo, przecinając sobie żyły na nadgarstkach’ (WSFZP 2005, s. 716; SFZBral Sobol 2008, s. 416),

otworzyć/przeciąć sobie żyły (Doroszewski, Kurkowska 1982, s. 1047),

b) czeskie:

podříznout si žíly ‘jeden ze způsobů spáchání sebevraždy’,

x si podříznul žíly a vykrvácel,

přeřezat/přeříznout si žíly.

XII. LENISTWO

Jest to domena, w której występują tylko frazeologizmy czeskie z leksemem *žíla*, w sposób żartobliwy określające stan lenistwa, por.:

x-ovi se krátí žíly ‘nie chce pracować, jest leniwy’,

zkrátily se mu žíly ‘zleniwał’,

aby se mu nezkrátily žíly ‘aby nezlenivél’ (Zemanová 2008, s. 61),

x-ovi se určitě zkracují žíly,

at’ se mně žíly pod koleno nekrčí.

XIII. SKĄPSTWO

Kolejna domena pojęciowa SKĄPSTWO obejmuje tylko polskie frazeologizmy z leksemem *žyła*. Odnoszą się one do wykorzystywanej w komunikacji potocznej negatywnej charakterystyki osoby, która nie chce pożyczać ani nie chce się dzielić, czyli jest tzw. przysłowiowym ‘skąpcem, sknerą, chytrusem, dusigroszem’, względnie ‘sępem, chomikiem, chciwcem’ lub ‘sknerusem’, a także ‘egoistą, materialistą, centusiem, kutwą, liczykrupą, skąpiradłem, skąpigroszem’, por.:

ale jesteš žyła ‘skąpa osoba’,

nie bądž žyła ‘osoba uparta niechcąca się niczym dzielić’,

z x-a jest žyła ‘samolubny, skąpy człowiek’,

žyłować ‘skąpić, nie pożyczać nikomu niczego’.

W języku czeskim natomiast brak frazeologizmów do wyrażania powyższych treści za pomocą analizowanego leksemu. Są one osiągane poprzez zastosowanie innych komponentów, np. czes. *x je lakomec* ‘skrblik’.

Warto dodać, że w polskiej gwarze uczniowskiej leksem *žyła* i jego derywaty występują w związkach frazeologicznych charakteryzujących wymagającego nauczyciela, np. *ale z niego, to jest dopiero žyła* ‘ostry, srogi, wymagający nauczyciel’, *žylasta babka* ‘nauczycielka

zadająca podchwytliwe pytania’ (<https://encyklopedia.interia.pl/gwara-uczniowska/news-zylasta-babka,nId,2129508>).

XIV. WESOŁOŚĆ

Domenę WESOŁOŚĆ konotują jedynie związki frazeologiczne czeskie. Przywołują one prawidłowe funkcjonowanie układu krążenia, ale także wygląd żył na twarzy, por.:

každá žilka v obličejí mu hraje ‘je veselý, temperamentní’,

každá žilka v něm hrála ‘měl velkou radost, byl veselý’ (Zaorálek 2000, s. 418),

každá žilka mu v těle hraje ‘živá a veselá osoba’ (Bečka 1977, s. 414),

každá žilka v těle/obličejí mu hraje ‘prožívá velké vnitřní napětí, je veselý, temperamentní’ (Mrhačová 2000, s. 192).

XV. LAJDACTWO

W języku polskim tego typu frazeologizmy nie występują, to znaczenie konceptualizują w polszczyźnie inne związki frazeologiczne (por. *nie ma w nim za grosz dobroci*). Porównajmy czeskie przykłady: *není v něm dobré (kalé) žilky*,

není v něm dobrá žilka ‘on jest lajdakiem’ (Zaorálek 2000, s. 418),

nemít v sobě dobré/dobry¹⁹ žilky ‘být zlý a bezcharakterní darebák, bez zřejmě dobré stránky’ (SČFaI 3 VS 2009, s. 966),

dobré žilky v něm není / dobrý žily v něm není (SČFaI 4 VV 2009, s. 1050).

XVI. DOMENY Z JEDNOSTKOWYM POŚWIADCZENIEM

W tej grupie znajdują się frazeologizmy z komponentem *žyla – žila*, które jednostkowo poświadczają inne domeny pojęciowe. Są to:

– SIŁA: *každá žilka mu/v něm hraje* ‘je plný energie a síly a naznačuje schopnost je využít’ (SČFaI 4 VV 2009, s. 1050),

– SZCZUPEŁOŚĆ: *x je hubený jako žila* ‘być bardzo szczupły’ (Zaorálek 2000, s. 561),

¹⁹ *Dobry žilky* jest formą potoczną, natomiast język literacki stosuje konstrukcję *dobré žilky*.

– DOBRA ZNAJOMOŚĆ: *znám ho, jak v něm každá žila leží* ‘doskonale kogoś znać, na wylot’ (LR 2000, s. 418),

– NATURALNOŚĆ: *táhne se žilka, kam byla nazvykla* ‘přirozenost, neměnnost’ (Bachmannová, Suksov 2007, s. 36),

– MYLENIA SIĘ, MYLIĆ SIĘ, te związki frazeologiczne są *be z e k w i - w a l e n t n e* pod względem *s o m a t y z m ó w*, por.: czes. *uhodit na nepravou žilu* ‘zmýlit se’ (por. pol. *trafić pod zły adres*),

– ZGADNAĆ, TRAFIĆ, również tutaj w polskich frazeologizmach nie występuje analizowany leksem, por.: czes. *uhodit/přijít na pravou žilu* ‘přijít na to pravé’ (por. pol. *trafić w dziesiątkę / być na dobrej drodze*).

3. Zakończenie

W niniejszym artykule podjęto próbę przedstawienia konceptualizacji komponentu *žyla – žila* w polskich i czeskich związkach frazeologicznych. Przeprowadzona analiza leksykalno-semantyczna pokazała, że zgromadzone związki konotują piętnaście domen pojęciowych. Oprócz tego występuje jeszcze sześć domen z jednostkowym poświadczeniem. W wielu z nich można zauważyć zgodność obrazowania, ale istnieją też takie, które ukazują odmienny rozwój semantyczny obu języków.

Podobieństwa i zbieżności polskiego zasobu frazeologicznego z czeskim można zauważyć w przypadku domen: IRYTACJA (ZDENERWOWANIE, ZŁOŚĆ, GNIEW), TEMPERAMENT, POCHODZENIE (NARÓD, RASA), ZAINTERESOWANIE (TALENT, UZDOLNIENIE), WYGLĄD, NARKOTYKI, SAMOBÓJSTWO, co jest wynikiem przede wszystkim typologicznego i genetycznie bliskiego pokrewieństwa kulturowo-językowego obu systemów frazeologicznych oraz wielowiekowego sąsiedztwa. Wszystkie występujące w nich jednostki z komponentem somatycznym *žyla – žila* wykazują zbieżność obrazowania²⁰ z pewnymi

²⁰ Niniejsza analiza, zwłaszcza początkowe jej przykłady, wykazała, że z punktu widzenia lingwistyki leksem *žyla – žila* jest jednym z wielu podstawowych wykładników służących do określania uczuć, koncentrując się zwłaszcza na konceptu-

drobnymi różnicami formalnymi, które nie mają wpływu na ich semantykę.

Widać również pewne odstępstwa od powyższej reguły. Dotyczy to domen PRZERAŻENIE (LĘK, STARCH, GROZA, ROZPACZ), DOCHODY (ZYSKI), w których związki frazeologiczne z komponentem *žyla – žila* liczniej występują w języku polskim, WYDATKI, OSŁABIENIE w której przeważają analizowane jednostki języka czeskiego, oraz domen SKĄPSTWO i (NADMIERNY) WYSILEK, w których występują tylko frazeologizmy polskie, a także WESOŁOŚĆ i ŁAJDACTWO, gdzie sytuacja jest odwrotna: występują w nich tylko czeskie związki frazeologiczne.

Skróty źródeł

EP	<i>Encyklopedia Popularna</i> , 1982, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
ESJČ	Holub Josef, Kopečný František, 1952, <i>Etymologický slovník jazyka českého</i> . Praha: Státní nakladatelství učebnic.
LR	Zaorálek Jaroslav, 2000, <i>Lidová rčení</i> , Praha: Academia.
NSF	Lebda Renarda, 2005, <i>Nowy słownik frazeologiczny</i> , red. A. Latusek, Kraków: Zielona Sowa.
NSGU	Kasperczak Małgorzata, Rzeszutek Monika, Smól Joanna, Zgólkowa Halina, 2004, <i>Nowy słownik gwary uczniowskiej</i> , Wrocław: Europa.
PEC	<i>Popularna Encyklopedia Collins</i> , 2007, Ożarów Mazowiecki: Wydawca Firma Księgarska Jacek i Krzysztof Olesiejuk.
SČFaI 2 VN	Čermák František, Červená Vlasta, Churavý Miloslav, Machač Jaroslav, Mejstřík Vladimír a kol., 2009, <i>Slovník české frazeologie a idiomatiky 2 – Výrazy neslovesné</i> , Praha: Leda.

alizowaniu gniewu, strachu, lęku, grozy, przerażenia i rozpaczy, ale również złości, irytacji, zdenerwowania czy rozdrażnienia. Przedstawiona koncepcja kognitywna np. gniewu rozumiana jest jako pewien proces (Bednaříková 2003, s. 32–36), na który ma wpływ m.in. temperatura i ciśnienie. Po wybuchu uczuć człowiek już nie kontroluje emocji. Podkreślone zostały trzy ważne aspekty, odnoszące się do omawianego zjawiska: *experienter* jest pojemnikiem dla fizjologicznych efektów gniewu; konceptualizacja uczuć jest związana z ucieleśnieniem myśli oraz myśli są ujętych metaforycznymi pojęciami.

SČFaI3 VS	Čermák František, Holub Jan, Hronek Jiří, Churavý Miloslav, Machač Jaroslav, Trnková Alena a kol., 2009, <i>Slovník české frazeologie a idiomatiky 3 – Výrazy slovesné</i> , Praha: Leda.
SČFaI 4 VV	Čermák František, Holub Jan, Blatná Renata, Kopřivová Marie a kol., 2009, <i>Slovník české frazeologie a idiomatiky 4 – Výrazy větné</i> , Praha: Leda.
SFZBral	Sobol Elżbieta (oprac.), 2008, <i>Slovník frazeologiczny PWN z Bralczykiem. Edycja specjalna</i> , Warszawa: PWN.
SSČSČ	<i>Slovník současné češtiny správně česky</i> , 2011, Brno: Lingea.
VelNomQ	Veslavín Daniel Adam, 2015, <i>Nomenclator quadrilinguis bohemi-co-latino-graeco-germanicus. Ze starého tisku k vydání připravili Alena M. Černá, Tilman Berger, Alena Hadravová, Kateřina Pořízková</i> , Praha: Academia.
WSFJP	Müldner-Nieckowski Piotr, 2003, <i>Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego</i> , Warszawa: Świat Książki.
WSFZP	Kłosińska Anna, Sobol Elżbieta, Stankiewicz Anna, 2005, <i>Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami</i> , Warszawa: PWN.

Pozostałe skróty

ang.	wyraz angielski	orm.	wyraz ormiański
arm.	wyraz armeński	pie.	wyraz praindoeuropejski
bałt.	wyraz bałtycki	pol.	wyraz polski
białorus.	wyraz białoruski	psl.	wyraz prasłowiański
bułg.	wyraz bułgarski	ros.	wyraz rosyjski
chor.	wyraz chorwacki	scs.	wyraz starocerkiewno-słowiański
cz.	część	serb.	wyraz serbski
czes.	wyraz czeski	słow.	wyraz słowacki
gr./grec.	wyraz grecki	słoweń.	wyraz słoweński
ide./ie	wyraz indoeuropejski	stč.	staro-czeski
ind.	wyraz indyjski	svaz.	svazek
lit.	wyraz litewski	tłum.	tłumaczenie
łac.	wyraz łaciński	ts.	to samo
łot.	wyraz łotewski	ukr.	wyraz ukraiński
mac.	wyraz macedoński		
niem.	wyraz niemiecki		

Literatura

- Bachmannová Jarmila, Suksov Valentin, 2007, *Jak se to řekne jnde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky*, Praha: Euromedia Group v knižní edici Universum.
- Balowski Mieczysław, 2018, *Obraz świata w czechskiej frazeologii*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Słowiańskiej.
- Basaj Mieczysław, Rytel Danuta, 1981, *Słownik frazeologiczny czesko-polski, skrypt dla studentów bohemistyki*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Bąba Stanisław, 2012, *Komentarze frazeograficzne*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Bečka Josef Václav, 1977, *Slovník synonym a frazeologismů*, Praha: Vydavatelství Novinář.
- Bednaříková Lenka, 2003, *Obraz HNĚVU v českém jazyce*. „Čeština doma a ve světě” XI, (1–2), s. 32–36.
- Bernacka Agnieszka, 2002/2005, *Słownik frazeologiczny*, Warszawa: Buchmann.
- Boryś Wiesław, 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brückner Aleksander, 1927/1993, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Buttler Danuta (red.), 1984, *Słownik polskich form homonimicznych*, oprac. Teresa Branicka, Danuta Buttler, Jan Tokarski, Ewa Witan, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: IJP PAN.
- Dąbrówka Andrzej, Geller Ewa, Turczyn Ryszard, 1998, *Słownik synonimów*, Warszawa: Świat Książki.
- Dereń Ewa, Polański Edward, 2009, *Słownik języka polskiego z frazeologizmami*, Chorzów: Videograf II.
- Dominów Zuzanna, Dominów Marcin, 2009, *Popularny słownik frazeologiczny*, Poznań: Ibis.
- Doroszewski Witold, Kurkowska Halina (red.), 1982, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa: PWN.
- Dunaj Bogusław (red.), 2001, *Popularny słownik języka polskiego*, Warszawa: Wilga.
- Filipец Josef, Daneš František, Mejstřík Vladimír (red.), 2005, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, 4. vydání, Praha: Academia.
- Haller Jiří, 1974, *Český slovník věcný a synonymický II*, Praha: SPN.
- Hampel Lubomír, 2022, *Konceptualizacja GNIEWU na przykładzie ŻÓŁCI w języku czeskim i polskim*, „Bohemistyka” XXII, nr 1, s. 56–72.
- Holub Josef, Lyer Stanislav, 1967(8)/1978, *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*, vyd. druhé, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Krasnowolski Antoni, 1900, *Słowniczek frazeologiczny. Poradnik dla piszących*, Warszawa: Skład główny w Księgarni E. Wendego i S-ki.
- Krawczyk-Tyrpa Anna, 1987, *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lakoff George, 1987, *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*, Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker Ronald, 1987, *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. I, Stanford.
- Lewicki Maria Andrzej, 2003, *Studia z teorii frazeologii. Prace językoznawcze 5*, Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Machek Václav, 1997, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Lidové noviny.
- Mrhačová Eva, 2000, *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice (tematický frazeologický slovník II)*, Spisy číslo 135, Ostrava: FF OU.
- Mrhačová Eva, Balowski Mieczysław, 2009, *Česko-polský frazeologický slovník*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- Mrhačová Eva, Ponczová Renáta, 2004, *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*, Šenov u Ostravy: Nakladatelství Tilda.
- Mrhačová Eva, Kupcevičová Jelena, Klímenko Dmytro, Vaida Viktoriia, 2019, *Východoslovanská rčení v pohledu od češtiny*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- Nowakowska-Kempna Iwona, 1995, *Konceptualizacja uczuć w języku polskim Prologomena*, Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechniej.
- Nowakowska-Kempna Iwona, 2000, *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Część II. Data*, Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechniej.
- Oliva Karel, 2010, *Polsko-český slovník II P–Ž*, Praha: Academia.
- Oliva Karel, Kulešová Marie, Svoboda Josef, 1985, *Polsko-český a česko-polský kapesní slovník*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Orłóś Teresa Zofia (red.), 2009, *Velký česko-polský frazeologický slovník*, Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pacovský Vladimír, Sucharda Petr, 2008, *Jazykozpyt medicíny. Kniha o medicínském terminologii nejen pro zdravotníky*, Praha: Nakladatelství Galén.
- Polański Edward (red.), 2003, *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa: PWN.

- Pravidla českého pravopisu, školní vydání včetně dodatku*, 1999, Praha: Ústav pro jazyk český ČR a Nakladatelství Fortuna.
- R a d v a n o v s k ý Antonín, K a š o v á Jitka, 2004, *Polsko-český technický slovník A-Ž*, Praha: Academia.
- R e j z e k Jiří, 2001, *Český etymologický slovník*, Voznice: Leda.
- R z e h a k Wojciech, P a w Marzena, W a w r z e c k i Marcin, 2005, *Słownik zwiqzków frazeologicznych*, Złote wydanie, Kraków: Greg.
- S i a t k o w s k i Janusz, B a s a j Mieczysław, 1991, *Česko-polský slovník*, Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- S k o r u p k a Stanisław, 1974, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 2 – R/Ż, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- S k o r u p k a Stanisław (red.), 1985, *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- S z y m c z a k Mieczysław, 1981, *Słownik języka polskiego*, t. III R–Ż, Warszawa: PWN.
- T r á v n í č e k František, 1952, *Slovník jazyka českého*, Praha: Slovanské nakladatelství.
- Z e m a n o v á Mirka, 2008, *Co na srdci, to na jazyku. Česká přísloví, přirovnání a rčení*, Brno: Computer Press.

Netografia

- <https://encyklopedia.interia.pl/gwara-uczniowska/news-zylaki-na-mozgu,nId,2129507>.
- <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/píchnout>.